

Plangebied Wilhelminastraat 71-88, Bodegraven

Archeologisch Bureauonderzoek

Hazenberg Archeologie
AMZ Publicaties 2009-8

G.P.A. Besuijen & W.K. Vos
2 september 2009

Hazenberg rcheologie

Colofon

Hazenberg AMZ Publicaties 2009-8

Titel: Plangebied Wilhelminastraat 71-88, Bodegraven. Archeologisch bureauonderzoek.

Projectnummer: 4190
Projectcode: pep-bod

Auteur: drs. G.P.A. Besuijen, dr. W.K. Vos
Opdrachtgever: PepTalk

Status rapport: definitief

Autorisatie: dr. W.K. Vos
Datum: 2 september 2009

ISSN 1872-4736

Hazenberg Archeologie Leiden bv
Middelstegracht 89r - 2312 TT LEIDEN

☎ 071 - 5126 216

☎ 071 - 5212 437

🌐 www.hazenbergarcheologie.nl

© 2009 Hazenberg Archeologie bv

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Hazenberg Archeologie

contactgegevens Hazenberg Archeologie
contactpersoon dhr. drs. G.P.A. Besuijen
tel. 071 - 5126 216
adres Middelstegracht 89r
2312 TT Leiden
e-mail g.besuijen@hazenbergarcheologie.nl

contactgegevens PepTalk
contactpersoon dhr. C. van de Peppel
telefoon 029 – 42 62 995 / 06 – 51 13 62 86
postadres Postbus 2
1398 ZG te Muiden
e-mail PF@vandepeppel.com

autorisatie senior-archeoloog

Inhoudsopgave

	Administratieve gegevens	4
1	Inleiding en onderzoeksopzet	5
1.1	Aanleiding bureauonderzoek	5
1.2	Onderzoeksdoel en –vragen	7
1.3	Werkwijze	7
2	Landschapontwikkeling	8
2.1	Geologie	8
2.2	Bodemgesteldheid en geomorfologie	9
3	Grondgebruik	10
3.1	Huidige situatie	10
3.2	Historisch grondgebruik	10
3.3	Toekomstig grondgebruik en bodemingrepen	11
4	Archeologie	12
4.1	Bekende archeologische waarden	12
4.2	Archeologische verwachting	12
4.3	Conclusie	13
5	Conclusies en aanbevelingen	15
5.1	Conclusies	15
5.2	Aanbevelingen	15
	Geraadpleegde bronnen	17
	Literatuur	17
	Afbeeldingen	17
	Bijlagen	17
	Bijlage 1	18

Administratieve gegevens

Provincie	Zuid-Holland
Gemeente	Bodegraven
Plaats	Bodegraven
Toponiem	Wilhelminastraat
Kaartblad	31D
CIS-code	36024
Datum onderzoeksmelding	09-07-2009
Centrumcoördinaten	X: 111470; Y: 455215
Oppervlakte plangebied	Ca. 4066 m ²
Hoogte maaiveld	0,0 tot 0,1 - NAP
Grondwatertrappen	Onbekend, waarschijnlijk GWT III of V
Kadastrale gegevens	04282; 04064; 04065; 04368; 04369; 04370; 04371
Opdrachtgever	PepTalk / Van den Oudenrijn BV
Uitvoerder	Hazenberg Archeologie
Contactpersoon namens opdrachtgever	Dhr. C. van de Peppel
Bevoegd Gezag	Gemeente Bodegraven
Contactpersoon namens gemeente	Dhr. P. Rouing
Huidig grondgebruik	Bebouwd
Historisch grondgebruik	Bouwland, bebouwd
Geplande bestemming	Nieuwbouw van woningen met parkeerkelder.

1. Inleiding en onderzoeksopzet

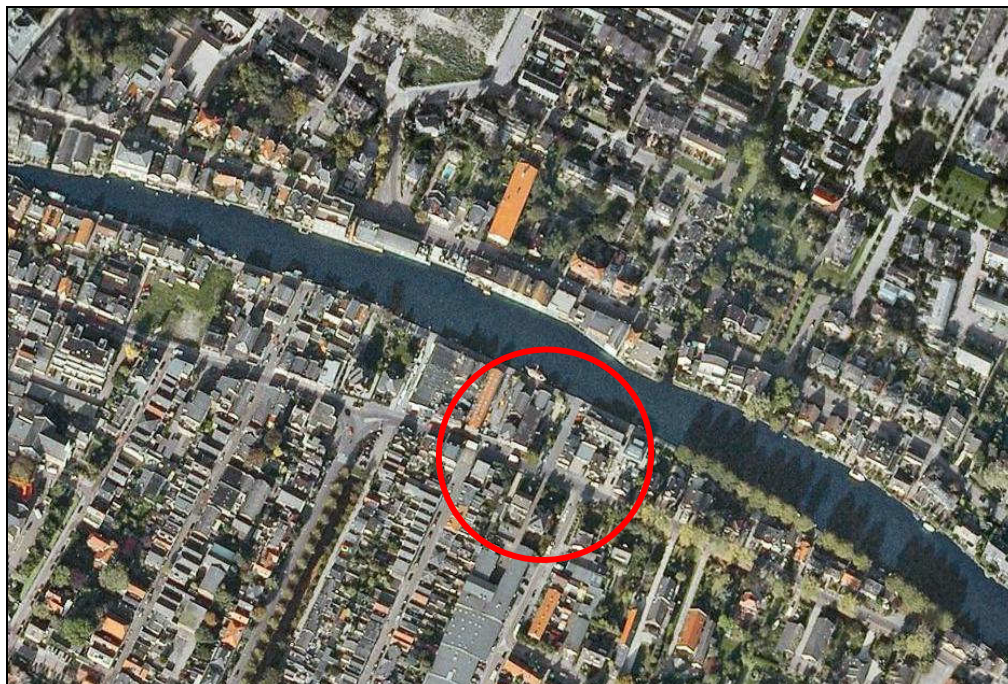
1.1 Aanleiding bureauonderzoek

Van den Oudenrijn heeft het voornemen om op het terrein van de daar op dit moment nog gevestigde Timmerfabriek Van den Oudenrijn aan de Wilhelminastraat in de gemeente Bodegraven (provincie Zuid-Holland), nieuwbouw in de vorm van een woningcomplex te realiseren (afbeelding 1). De woningen worden gedeeltelijk onderkelderd met een halfverdiepte parkeergarage aan de kant van de Oude Rijn.

De begrenzing van het plangebied is aangegeven op afbeelding 2. Dit gebied van ca. 4066 m² ligt aan de noordzijde van de Wilhelminastraat. Eén perceel, Wilhelminastraat 71, ligt aan de Zuidzijde. De noordzijde van het nieuw te bouwen woningcomplex zal dichterbij de Oude Rijn liggen dan de huidige bebouwing. De west- en de oostzijde van de nieuwe bebouwing grenst aan respectievelijk het pand op het adres Wilhelminastraat 64, waarbij de bestaande doorgang naar de Rijnkade wordt opgeheven, en aan het Overpad.

Op de archeologische waardenkaart van de gemeente Bodegraven staat een hoge verwachting vermeld voor meandergordel van de Oude Rijn binnen de bebouwde kom. Voor de zuidzijde geldt een hoge verwachting voor de Romeinse tijd en voor de gehele meandergordel een geldt een hoge verwachting voor de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd en een middelhoge verwachting voor de Bronstijd en IJzertijd.¹ Op de Cultuurhistorische Hoofdstructuur (CHS) van de provincie Zuid-Holland is het terrein aangeduid als gebied met zeer hoge kans op archeologische sporen. De indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) geeft een middelhoge trefkans aan.

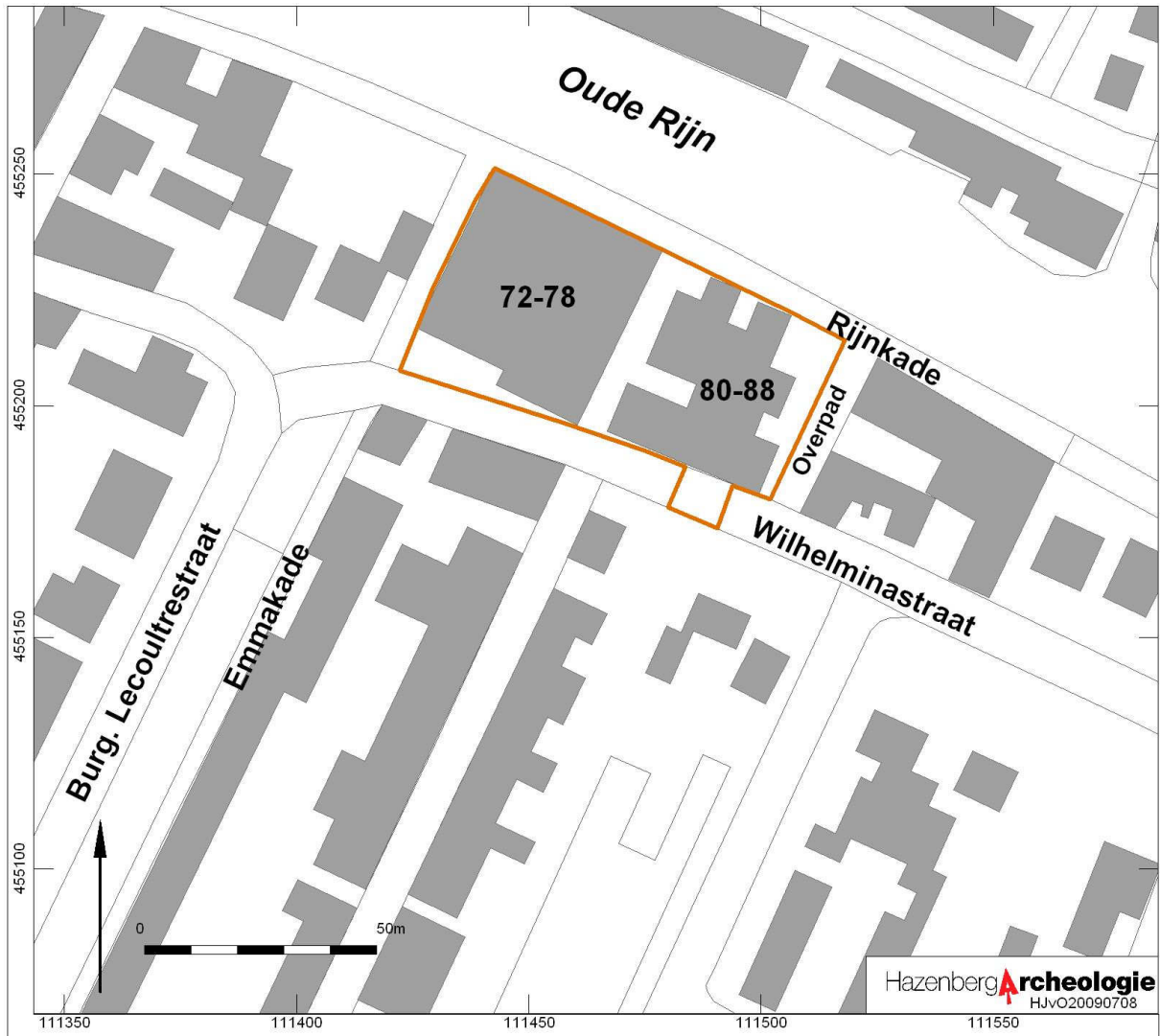
De provincie Zuid-Holland heeft in de Nota Planbeoordeling 2002 (toetsingskader bij artikel 19-procedures) aangegeven dat, bij versturende plannen in voornoemd gebied, verplicht een verkennend archeologisch onderzoek dient te worden uitgevoerd. Er moet dus bij bouwplannen waarbij een artikel 19-procedure moet worden gevolgd, rekening worden gehouden met de uitvoering van archeologisch onderzoek. Bevoegd gezag is de gemeente Bodegraven. Op verzoek van PepTalk, de vertegenwoordiger van opdrachtgever Van den Oudenrijn, heeft Hazenberg Archeologie een Archeologisch Bureauonderzoek opgesteld. Op basis hiervan wordt het advies geformuleerd met betrekking tot eventueel te nemen vervolgstappen.²

Afbeelding 1: luchtfoto van het plangebied (bron: www.google.com/earth).

¹ Leijnse 2006.

² Onderzoek in het kader van de Archeologische Monumentenzorg wordt in de regel gefaseerd uitgevoerd. Na afronding van iedere fase wordt bepaald of een volgende fase noodzakelijk is. De eerste fase van onderzoek bestaat uit een archeologisch bureauonderzoek, dat - afhankelijk van de uitkomsten - later eventueel gevolgd kan worden door veldonderzoek.

Abbeelding 2: het plangebied in het centrum van Bodegraven.

1.2 Onderzoeksdoel en -vragen

1.2.1 Onderzoeksdoel

Het doel van dit archeologisch bureauonderzoek is tweeledig: 1) het vaststellen van de aan- of afwezigheid van archeologische en/of cultuurhistorische waarden binnen het plangebied op de plaatsen waar de voorgenomen bodemingrepen gedaan worden, 2) een helder advies geven op basis van een gespecificeerde verwachting.

1.2.2 Onderzoeksvragen

Voor het opstellen van de gespecificeerde verwachting is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd:

- Bevinden zich binnen de grenzen van het plangebied archeologische en/of cultuurhistorische waarden? Zo ja, wat is de aard, omvang, ligging en datering van deze waarden?
- Wat is de archeologische verwachtingswaarde?
- In hoeverre hebben (sub)recente bodemingrepen binnen het plangebied eventueel aanwezige archeologische waarden aangetast?
- Hebben toekomstige bodemingrepen nadelige gevolgen voor de archeologische waarden?
- Is vervolgonderzoek noodzakelijk om bovenstaande vragen te kunnen beantwoorden en zo ja, welke vorm(en) van onderzoek is (zijn) hiervoor nodig?

1.3 Werkwijze

Deze rapportage is opgezet volgens het protocol bureauonderzoek van KNA 3.1, *cf.* specificaties LS01 tot en met LS06. De geraadpleegde bronnen zijn opgenomen in een lijst achterin dit rapport.

De werkzaamheden bestaan o.a. uit:

- Het verzamelen van landschappelijke informatie uit geologische, geomorfologische en bodemkundige kaarten.
- Het verzamelen van archeologische informatie uit verschillende bronnen, zoals het centrale informatiesysteem Cultuurhistorische Hoofdstructuur (CHS), ARCHIS, de IKAW, de Archeologische Monumentenkaart, historische kaarten, luchtfoto's en relevante literatuur.
- Het beschrijven van het historische en het huidige (grond)gebruik van het plangebied.
- Het beschrijven van de (te verwachten) bodemversturende werkzaamheden in het plangebied.
- Het beschrijven van bekende en te verwachten archeologische waarden.

De gegevens die uit dit bureauonderzoek naar voren komen, worden geanalyseerd en verwerkt tot een gespecificeerde archeologische verwachting (advies) voor het plangebied, waarin aangegeven wordt op welke wijze met eventueel aanwezige archeologische en/of cultuurhistorische waarden moet worden omgesprongen. De resultaten en het bijbehorend advies zijn opgenomen in onderhavig rapport.

2. Landschapontwikkeling

2.1 Geologie

Het onderzoeksgebied ligt op de meandergordel van de Oude Rijn. Aan weerszijden van deze gordel liggen oever- en komafzettingen.

Het grondgebied van de gemeente Bodegraven is opgedeeld in drie geologische landschappen, die ook weer gekoppeld zijn aan een specifieke periode. Het betreft het Pleistocene dekzandlandschap, het landschap van de Gorkum-afzettingen en het Hollandveen en het landschap van de Oude Rijn en haar zijriviertjes.

Het Pleistocene dekzandlandschap is ontstaan aan het einde van de laatste ijstijd (Weichselien). Dit glooiend dekzandlandschap werd doorsneden door rivieren die in de loop der tijd zijn verdwenen of hun loop hebben verlegd. Enerzijds zetten de rivieren grind en zand af, anderzijds werd door de wind dekzand afgezet. Deze afzettingen (Formatie van Kreftenheye en de Formatie van Twente) liggen in het westen van Nederland dieper dan in het Oosten van Nederland. In de gemeente Bodegraven vinden we deze op een diepte variërend van 8 tot 10 meter onder NAP.

Het Weichselien eindigt door een gestage temperatuurstijging rond 10.000 jaar geleden, waarbij het huidige tijdvak van het Holoceen begint. Door deze opwarming smolt het landijs dat grote delen van het noordelijk halfrond bedekte. Daardoor steeg de zeespiegel. Als gevolg daarvan vertraagde het verloop van de afwatering van rivieren naar zee. Ook bij de Rijn was dit het geval. Tussen land en zee ontstond zo een zeer vochtige zone waarin op grote schaal veengroei plaatsvond.

Het landschap van vóór circa 4.000 v. Chr. van het onderzoeksgebied was een primair gebied waar riviersediment werd afgezet en waar de zee nog invloed op had. Deze rivierafzettingen (Afzettingen van Gorkum) bestaan uit zandige en kleiige stroomgordelafzettingen. Daarbuiten lag een komgebied waar bij overstromingen klei sedimenteerde. Wanneer er geen overstromingen plaatsvonden, was op grote schaal sprake van veengroei in deze komgebieden. Deze ontwikkeling werd versneld doordat de kustlijn van strandwallen zich langzamerhand sloot met als gevolg een daaruit volgende vermindering van de afwatering uit het achterland.

Na circa 3.500 v. Chr. wordt in de omgeving van Bodegraven de stroomgordel van de Oude Rijn actief. Deze meanderende rivier sneed door de onderliggende Pleistocene afzettingen en verlegde zich door het stroomafwaarts verplaatsen van meanderbochten. Dit proces is kenmerkend voor een meanderende rivier waarbinnen een relatief brede zone van geul- of beddingafzettingen voorkomen. Die zone wordt de meandergordel genoemd.

De Oude Rijn heeft zich in het onderzoeksgebied slechts in beperkte mate kunnen verleggen omdat er aan weerszijden een hoogveenmoeras aanwezig was. Dit verklaart ook waarom de Oude Rijn in vergelijking met andere rivieren zo lang actief is geweest. Het ontstaan van een nieuwe geul buiten de meandergordel van de Oude Rijn was dus bijna niet mogelijk. Door het afdammen van de Kromme Rijn bij Wijk bij Duurstede in 1122 na Chr. eindigde het bestaan van de Oude Rijn als actieve rivier. Door het continu verplaatsen van de meanderbochten gedurende het bestaan van de Oude Rijn, werden oudere kronkelwaardafzettingen en oeverwallen voortdurend opgeruimd. Dit verklaart waarom er in de meanderzone nauwelijks archeologische resten van voor de IJzertijd bekend zijn, terwijl de Rijn oevers wel als gunstige bewoningslocaties beschouwd kunnen worden.³

Nadat rond het begin van de jaartelling de rivier de Lek ontstond, zal de afvoer van de Oude Rijn langzaam zijn afgenomen. Overstromingen in de Romeinse tijd bewijzen echter dat de Oude Rijn beslist niet inactief was in deze periode. De rivier is dan ook in gebruik als grensrivier van het Romeinse Rijk. Aan weerszijden van de Oude Rijn, op het grondgebied rond Bodegraven, bevinden zich crevasse-afzettingen. In deze tijd ontstond een meer open kustbarrière wat tot gevolg had dat het veen beter ontwaterde en daardoor inklonk. Bij overstromingen drong het water verder het komgebied binnen en vormde daarbij doorbraken in de meanders (crevassegeulen). Vermoedelijk zijn deze geulen gevormd in de aanwezige, lagergelegen veenontwateringsgeulen. Door opstuwning vanuit zee bij hoogwater werd de stroomrichting van de Oude Rijn periodiek omgekeerd waardoor zandafzettingen vanuit de Oude Rijn in de daarop aangesloten crevassegeulen werden afgezet.⁴

---

³ Berendsen/Stouthamer 2001.

⁴ Leijnse 2006, met verwijzingen.

Door de aanwezigheid van deze zandige crevasse-afzettingen zijn de zones langs de voormalige riviertjes vaak al vrij vroeg ontgonnen. Deze vroege ontginningen zijn te herkennen aan het blokvormige verkavelingspatroon, dat tegenwoordig bijvoorbeeld ook nog langs de Oude Bodegrave in het landschap zichtbaar is.

Het onderzoeksterrein ligt in een niet gekarteerd deel op de bodemkaart van Alterra in Archis II. In de directe omgeving zijn rivierkleigronden aanwezig. Waarschijnlijk bevinden deze zich ook in het onderzoeksgebied.⁵

2.2 Bodemgesteldheid en geomorfologie

Geomorfologie

Op de geomorfologische kaart in Archis II is het onderzoeksgebied niet gekarteerd vanwege de ligging in de bebouwde kom. Op basis van wel gekarteerde gebieden die het centrum omsluiten is het waarschijnlijk dat de onderzoekslocatie op oeverafzettingen ligt (3K26).

Bodemgesteldheid

Op een deel van het onderzoeksterrein (Wilhelminastraat 72-82) is een milieukundig onderzoek uitgevoerd.⁶ Uit de boringen blijkt dat de globale beschrijving voor de lokale bodemopbouw als volgt is. Tot 1,0 m –mv bevindt zich zand, daaronder tot 2,0 m –mv bevindt zich klei en in mindere mate veen, daaronder, tot 3,0 m –mv bevindt zich zand en in mindere mate klei.

Uit het milieukundig onderzoek blijkt dat de bodem ter plaatse van de onderzochte percelen licht verontreinigd is met zware metalen, PAK en minerale olie. Op enkele percelen (Wilhelminastraat 74-76) is de bodem op enkele plaatsen in de puinhoudende ondergrond (0,3-0,8 m –mv) sterk verontreinigd met zware metalen en/of PAK. Op het perceel Wilhelminastraat 82, en vermoedelijk ook op nr. 84, is plaatselijk sterke verontreiniging met minerale olie aangetoond. Ook het grondwater is hier licht verontreinigd met minerale olie. Voorafgaand aan de planvorming zal op bovengenoemde locaties eerst gesaneerd worden, al dan niet volgend op een archeologisch bodemonderzoek. Voor de duidelijkheid zij hier vermeldt dat een archeologisch onderzoek na afloop van een eventuele sanering zinloos is (zie verder de conclusies op pagina 16).

---

⁵ Archis II (Bodem Alterra), 7 juli 2009.

⁶ Van Dijk 2008.

3. Grondgebruik

3.1 Huidige situatie

Op het onderzoeksterrein staat op dit moment nog een pand van Timmerfabriek Van den Oudenrijn die gaat verhuizen. Het betreft de percelen Wilhelminastraat 72-78 waar bedrijfsgebouwen, opslagplaatsen en parkeerruimtes aanwezig zijn. De nummers 80-82 zijn in gebruik als woningen met schuur en tuin; nummers 86-88 vermoedelijk als bedrijfsgebouw. De huidige verstoring voor wat betreft de precieze diepte onder maaiveld en eventuele onderkeldering is ons bij het schrijven van dit rapport onbekend. Direct aan de noordzijde van de panden bevindt zich de Oude Rijn.

3.2 Historisch grondgebruik

Over het grondgebruik van het onderzoeksterrein voorafgaand aan de Middeleeuwen is weinig bekend. De oeverwallen van de Oude Rijn werden in de IJzertijd en Romeinse tijd bewoond, zo is bekend uit de wijdere omgeving. Op deze oeverwallen kan ook oudere bewoning hebben plaatsgevonden, maar de resten daarvan zijn vermoedelijk door het meanderen van de rivieren opgeruimd/geërodeerd. Ook voor het onderzoeksterrein kan dit het geval zijn. De oeverwallen op deze locatie liggen immers op beddingafzettingen.

In de gemeente Bodegraven zijn uit de Vroege Middeleeuwen geen sporen bekend. Het is echter wel mogelijk dat bewoning in deze periode heeft plaatsgevonden op de hoger gelegen plaatsen langs de Oude Rijn en de zijriviertjes richting het komgebied.

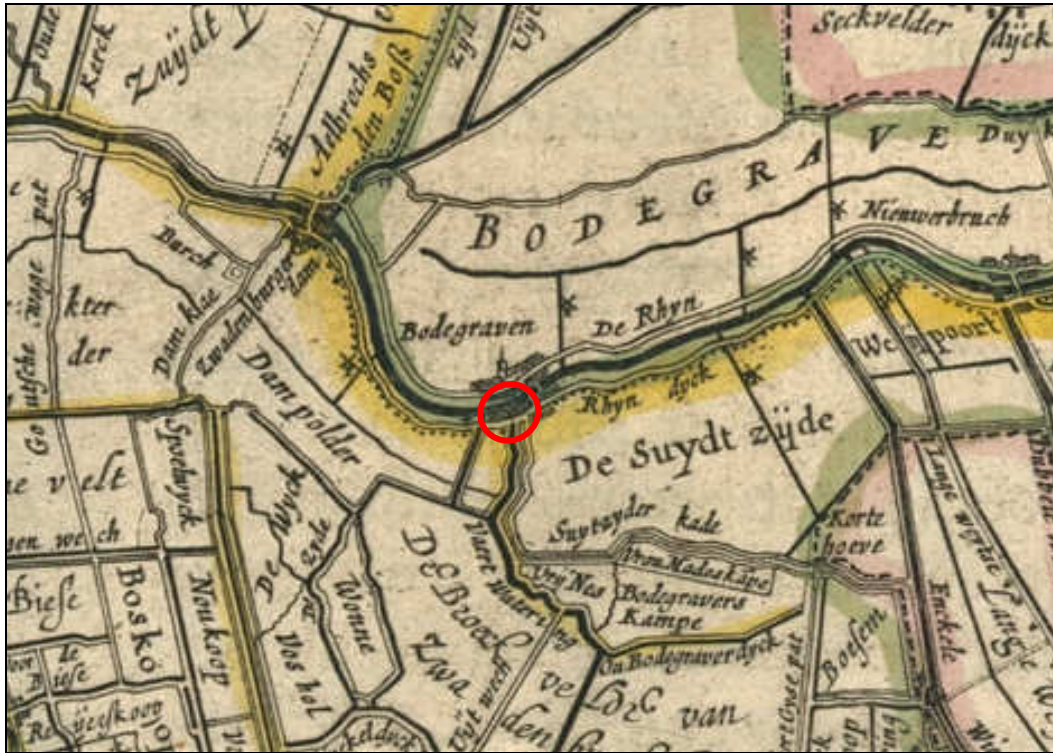
Vanaf de 10de eeuw vinden in het gebied ontginningen plaats die vanaf de 11de eeuw een meer structureel karakter kregen ('copes'). Door de bebouwing op en rond de onderzoekslocatie is niet bekend of hier ook ontginningen plaats gevonden hebben, haaks op de Rijn dan wel georiënteerd langs (een) zijstro(o)m(en) van de Oude Rijn.

In de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd werden delen van de oeverwal langs de Oude Rijn afgegraven voor kleiwinning ten behoeve van de baksteen- en dakpanindustrie. Onbekend is of dit ook plaatsvond op de onderzoekslocatie. Op de kaart van Johannes Blaeu uit 1657 staat bebouwing vermeld langs de Oude Rijn ter hoogte van de onderzoekslocatie (zie afbeelding 3). Vermoedelijk is deze bebouwing verdwenen nadat in 1672 Bodegraven verwoest werd in de strijd met Franse troepen (Derde Engelse Oorlog).

Op de kadasterkaart van 1811-1832 is de locatie aangeduid als bouwland. Op de kadasterkaarten uit 1875 en 1899 is het terrein deels bebouwd vooral aan de oostzijde. Aan het begin van de 20ste eeuw worden bedrijven op de onderzoekslocatie gevestigd, waaronder de hedendaagse aanwezige timmerfabriek.

3.3 Toekomstig grondgebruik en bodemingrepen

Op het terrein wordt nieuwbouw gerealiseerd na sloop van de huidige bebouwing. Het betreft een wooncomplex met een halfverdiepte parkeergarage tot 1,50 m –mv aan de kant van de Oude Rijn. De nieuwbouw zal gefundeerd worden op funderingspalen die tot ca. 0,9 m –mv geplaatst worden. Deels zal de bestaande fundering hergebruikt worden. De oppervlakte van het te bouwen nieuwbouwcomplex bedraagt ruim 4000 m². De uit te graven parkeergarage heeft een oppervlak van circa 2000 m².

Afbeelding 3: Rhenolandia uit "Toonneel des Aerdrycks, ofte Nieuwe Atlas" van Johannes Blaeu, met de onderzoekslocatie (rood).

4. Archeologie

4.1 Bekende archeologische waarden

Uit het plangebied is in Archis II (juli 2009) geen onderzoeksmelding bekend. Ook zijn ter plaatse geen vondstmeldingen en waarnemingen geregistreerd.

In een straal van ruim 1 km rondom het plangebied zijn wel archeologische waarden aanwezig. Het betreft een aantal monumenten, onderzoeken en waarnemingen. De nummers tussen haakjes refereren daarbij naar de codes waaronder deze in Archis II geregistreerd zijn.

Monumenten

Op circa 320 m ten westen van het onderzoeksgebied is een archeologisch monument (AMK-nr. 9376) van zeer hoge archeologische waarde aanwezig. Het betreft een terrein met sporen van een *castellum* (Romeins grensfort) vanaf de Vroeg-Romeinse tijd (40-70 na Chr.) tot in de Midden-Romeinse periode (70-270 na Chr.). Naast Romeinse bewoningssporen komen er nederzettingssporen voor uit de Late Middeleeuwen (dorpskern). De status van dit monument is vastgesteld op basis van verschillende onderzoeken ter plaatse (onderzoeksnrs. 11832, 5608, 2237, 2840, 1835, 1319, 1317 / onderzoeksmeldingsnrs. 8300).

Onderzoeken

Ten noorden van het *castellum* heeft eveneens archeologisch onderzoek plaatsgevonden, aan beide kanten van de Oude Rijn. Daarbij zijn aan de zuidkant archeologische indicatoren aangetroffen (onderzoeksnr. 923). Op een terrein dicht bij de onderzoekslocatie aan de overzijde (noordoever) van de Oude Rijn, ca. 300 m naar het noordwesten, is bij een onderzoek (nr. 21745) een ophogingspakket uit de 17de eeuw aangetroffen.⁷

De resultaten van diverse onderzoeken op 200 m ten oosten van de onderzoekslocatie, aan de Zuidzijde, zijn niet bekend. Bij één booronderzoek werden de veronderstelde resten van de zogenaamde Romeinse hoofdweg of *limesweg* wel verwacht maar niet aangetroffen, omdat de bodem van het betreffende terrein sterk verstoord was (perceel Zuidzijde 8, onderzoeksnr. 4370).

Waarnemingen

Ongeveer 50 m verder naar het zuidoosten vanaf het booronderzoek dat hierboven vermeld is, is wel de Romeinse *limesweg* aangetroffen (waarnemingnr. 47277). De waarneming beschrijft verder Romeins importaadewerk en bouw materiaal, evenals Laatmiddeleeuws aardewerk.⁸ Circa 100 m ten westen van de onderzoekslocatie, op de locatie Wilhelminastraat 40, zijn door een AWN-er vondsten uit de Nieuwe Tijd aangetroffen.⁹

4.2 Archeologische verwachting

4.2.1 De aard van de te verwachten sporen

In de directe omgeving zijn relatief weinig archeologische waarden bekend, uitgezonderd de nabijgelegen waarneming van de Romeinse *limesweg*. Deze kenmerkt zich in vergelijkbare situaties in de bredere regio als een – soms iets verhoogde – grindbaan met in theorie aan weerszijden berm sloten voor de afwatering.¹⁰ Het ten westen van het onderzoeksgebied gelegen *castellum* terrein werd doorsneden door de *limesweg* die zowel naar het westen (Katwijk) als naar het oosten (Woerden) op sommige plaatsen goed navolgbaar is. In theorie bevindt deze weg zich op de zuidelijke rand van de zuidelijke oeverwal van de Rijn, maar is de precieze locatie ter hoogte van het plangebied nog onbepaald.¹¹ Amateurarcheoloog P.C. Beunder meldt grindresten op ongeveer 50 m ten zuiden van de oude rijdijk (Le Coultrestraat) die geïnterpreteerd kunnen worden als resten van de *limesweg*.

Op de oeverwallen van de Oude Rijn zijn sporen uit de IJzertijd, Romeinse tijd en Middeleeuwen te verwachten. In Bodegraven zijn echter tot op heden geen archeologische vondsten van voor de Romeinse tijd aangetroffen. Wel is te verwachten dat bij de Romeinse militaire aanwezigheid (*castellum*) ook een burgerlijke nederzetting of kampdorp (*vicus*) heeft bestaan. De archeologische resten van een dergelijke nederzetting – en in theorie bijbehorend grafveld – bevinden zich direct langs de uitvalswegen van de militaire kampementen, in dit geval dus de *limesweg*. Ook mogen op de

⁷ Van Benthem & Van Riessen 2004.

⁸ Leijnse 2006, bijlage 1, nr. 77; Beunder 1986.

⁹ Persoonlijke mededeling P. Rouing, gemeente Bodegraven.

¹⁰ Graafstal 2002; zie verder Blom 2005; Vos & Blom 2001; idem 2003; idem 2004.

¹¹ Leijnse 2006, kaartbijlage 4.

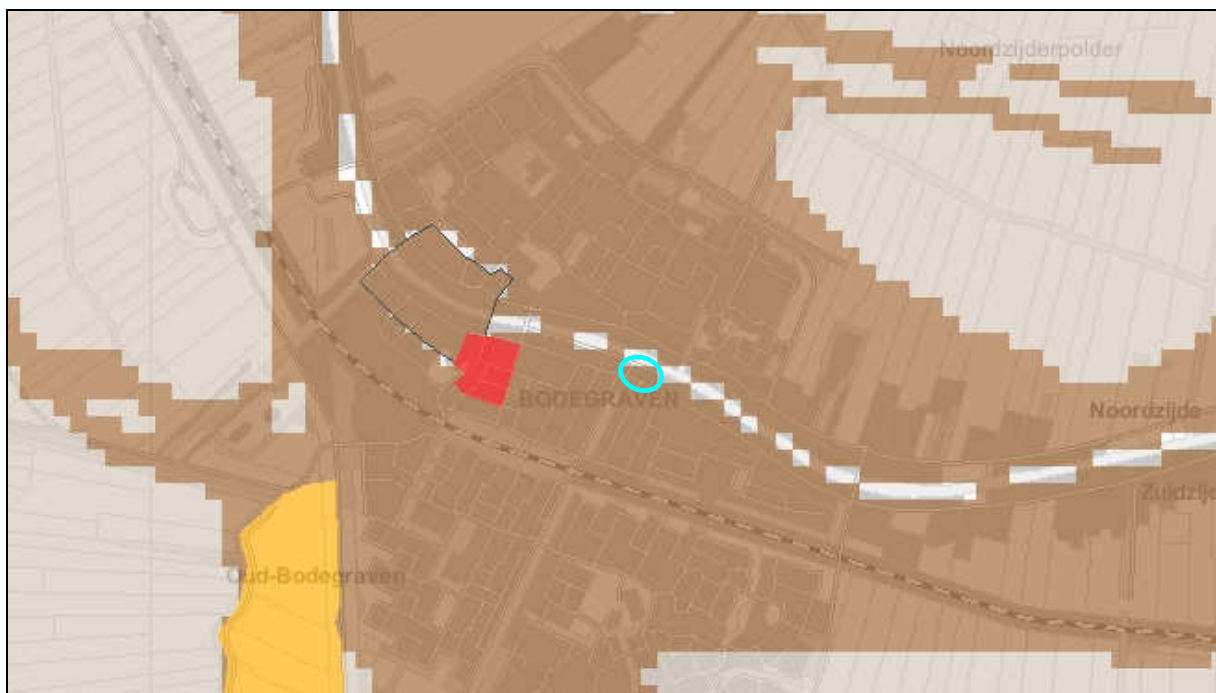
relatief hoge oeverwallen van de Rijn en eventuele zijriviertjes grondsporen worden vermoed, van zowel militaire, burgerlijke als agrarische signatuur. Goede parallellen van dergelijke agrarische bewoning en begraving direct langs de *limes*weg tussen Rijn en komgebied zijn te vinden in Alphen-Goudse Rijpad, Woerden-Barwoutswaarder en Vleuten-De Meern.¹²

Zodoende heeft de zone langs de Oude Rijn waar de onderzoekslocatie gesitueerd is, een hoge verwachting voor sporen uit de Romeinse periode. In dit gebied is tevens een grote kans op het aantreffen van sporen uit de Late Middeleeuwen, aangezien deze oostelijk langs de Oude Rijn zijn gevonden (aan de Zuidzijde).

4.2.2 De verwachtingswaarde uit de IKAW, CHS en historische kaarten

Voor het bepalen van de archeologische verwachting geeft de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW, zie bijlage 1) een eerste indruk. De schaal van 1: 50.000 is echter te grof om op detailniveau uitspraken te kunnen doen. Bovendien is er de laatste jaren veel archeologisch onderzoek verricht dat de inzichten met betrekking tot de verwachting van potentieel waardevolle archeologische gebieden heeft doen veranderen. De IKAW maakt ook deel uit van de CultuurHistorische Kaart (CHS) van de provincie Zuid-Holland. Deze kaart omvat allerlei cultuurhistorische gegevens over historische geografie, gebouwde monumenten en archeologie.

Volgens de CHS van de provincie Zuid-Holland (afbeelding 4) ligt de onderzoekslocatie in een zone met een zeer grote trefkans op archeologische sporen. De archeologische verwachting- en beleidsadvieskaart van de gemeente Bodegraven geeft aan dat de onderzoekslocatie in de meandergordel van de Oude Rijn ligt. Voor de zuidzijde van deze gordel geldt een hoge verwachting voor de Romeinse tijd. Voor de gehele meandergordel geldt een hoge verwachting voor de Middeleeuwen tot en met de Nieuwe Tijd en een middelhoge verwachting voor de IJzertijd en de Bronstijd.

Afbeelding 4: Bodegraven op de CHS van Zuid-Holland, met de onderzoekslocatie (blauw) en het *castellum*terrein (rood). Gebieden in donkerbruin hebben een zeer hoge trefkans op archeologie sporen.

4.3 Conclusie

De archeologische verwachting betreffende de Romeinse periode voor de onderzoekslocatie is hoog. Hoewel op basis van de geologische geschiedenis van het gebied niet uit te sluiten is dat archeologische resten van vóór de Romeinse tijd aanwezig zijn, wordt de kans daarop laag geschat. Ten eerste zijn er geen waarnemingen uit de Bronstijd en IJzertijd in de omgeving gedaan en ten tweede is het waarschijnlijk dat door het meanderen van de rivier archeologische sporen van voor de

¹² Respectievelijk Vos & Blom 2004; Blom 2005; Vos & Blom 2001; idem 2003; Graafstal 2002.

Romeinse tijd zijn opgeruimd. Voor de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd is ook sprake van een hoge verwachting. Mogelijk heeft de aanleg van bebouwing in deze perioden sporen uit de Romeinse tijd verstoord. Ook bebouwing die vanaf het einde van de 19de eeuw heeft plaatsgevonden, kan sporen uit voorgaande perioden verstoord hebben.

5. Gespecificeerde verwachting en aanbevelingen

5.1 Gespecificeerde verwachting

In opdracht van PepTalk heeft Hazenberg Archeologie een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor de nieuwbouw op het terrein gelegen aan de Wilhelminastraat, te Bodegraven, gemeente Bodegraven. Het totale oppervlak van het plangebied bedraagt ca. 4066 m². Het laten uitvoeren van een archeologisch bureauonderzoek is in het kader van een aangevraagde bestemmingswijziging dan ook door het bevoegd gezag verplicht gesteld.

- *Bevinden zich binnen de grenzen van de plangebied archeologische en/of cultuurhistorische waarden? Zo ja, wat is de aard, omvang, ligging en datering van deze waarden?*

Volgens de geraadpleegde bronnen zijn er in het verleden geen waarnemingen en vondsten gedaan binnen en in de directe omgeving van het onderzoeksgebied. Op basis van het historisch kaartmateriaal is het mogelijk dat sporen van bewoning uit de Nieuwe Tijd aangetroffen kunnen worden.

Er is een hoge trefkans op sporen uit de Romeinse tijd, met name de *limesweg*, en misschien sporen die mogelijk tot een militaire *vicus* van het nabijgelegen legerkamp behoren. Ook rurale bewoning en begraving uit de Romeinse tijd, in de zone tussen Rijn en komgebied, behoren beslist tot de verwachte mogelijkheden. Een hoge trefkans geldt tevens voor sporen uit de Late Middeleeuwen.

- *Wat is de archeologische verwachtingswaarde?*

Op de CHS kaart van de provincie Zuid-Holland is een zeer grote kans op archeologische sporen voor het onderzoeksterrein aangegeven. Op de IKAW is het gebied een aangeduid met een hoge trefkans voor archeologische sporen.

- *In hoeverre hebben (sub)recente bodemingrepen binnen het plangebied eventueel aanwezige archeologische waarden aangetast?*

De historische kaarten geven tot de 20ste eeuw geen eenduidig beeld van het gebruik. Waarschijnlijk is de onderzoekslocatie na de 17de eeuw niet bebouwd geweest tot aan het einde van de 19de eeuw. Onduidelijk is hoe diep de bebouwing van eind 19de eeuw tot heden gefundeerd is en dus ook in hoeverre deze bebouwing de ondergrond verstoord hebben.

- *Hebben toekomstige bodemingrepen nadelige gevolgen voor de archeologische waarden?*

Aangezien archeologische sporen, indien aanwezig, direct onder de bouwvoor verwacht kunnen worden, zullen de geplande bodemingrepen archeologische waarden op zijn minst aantasten en verstoren, dan wel doen laten verdwijnen. De te bouwen parkeergarage (tot 1,5 m –mv) en de funderingspalen (tot 0,9 m –mv) gaan dusdanig diep dat archeologische waarden bedreigd worden.

5.2 Aanbevelingen

De aanbevelingen komen voort uit de door Hazenberg Archeologie verzamelde gegevens omtrent de ontwikkeling in het plangebied en weerspiegelen de visie van het archeologisch adviesbureau. De aanbevelingen zullen worden voorgelegd aan het Bevoegd Gezag, *i.e.* gemeente Bodegraven, die op basis van haar eigen afwegingskader zal besluiten tot het aannemen ervan.

- *Is vervolgonderzoek noodzakelijk om bovenstaande vragen te kunnen beantwoorden en zo ja, welke vorm(en) van onderzoek is (zijn) hiervoor nodig?*

Op basis van het bureauonderzoek kan gesteld worden dat de onderzoekslocatie ligt in een zone met een hoge archeologische verwachting. Verder is, gelet op het ontbreken van archeologische waarnemingen en bekende archeologische waarden binnen en in de omgeving van de onderzoekslocatie, en het ontbreken van kennis over de diepte van verstoring van de hedendaagse bebouwing moeilijk in te schatten of eventueel aanwezige archeologische sporen verstoord zijn geraakt door bouwactiviteiten.

Aanbevolen wordt allereerst een gericht booronderzoek uit te voeren met als belangrijkste doel om vast te stellen of de Romeinse *limesweg* in het plangebied aantoonbaar aanwezig is. Het opboren van

grind is hier immers een uitstekende indicator voor, zoals meerdere malen uit vergelijkbaar booronderzoek aantoonbaar is gebleken.¹³ Andere grondsporen en indicatoren zoals houtskool, aardewerk en baksteen zouden ook kunnen worden opgeboord en een indicator kunnen zijn voor de aanwezigheid van archeologische waarden in het plangebied. Tevens kan de intactheid van de bodemopbouw nader worden bepaald, hetgeen eveneens indicatief is voor de mogelijke trefkans op archeologische waarden in het gebied.

Indien bij het booronderzoek archeologische waarden worden aangetroffen, treedt er een nieuwe situatie in werking. Aanbevolen wordt in dit geval minimaal de graafwerkzaamheden bij nieuwbouw archeologisch te laten begeleiden, afhankelijk van de bodemverontreiniging ter plaatse. Indien de verontreinigingen dit toelaten, wordt aanbevolen de bij booronderzoek aangetroffen archeologisch waarden nader te onderzoeken met een proefsleuvenonderzoek of opgraving. Indien de verontreiniging ter plaatse dusdanig ernstig is waardoor geen volwaardig archeologisch onderzoek mogelijk is, dient bij de milieukundige sanering archeologische begeleiding plaats te vinden.

Aanbevolen wordt daarom om bij de praktische uitvoering saneerders, archeologen en het bevoegd gezag vroegtijdig in overleg te laten treden om de problematiek op te lossen. Indien bij archeologisch booronderzoek archeologische waarden worden aangetroffen in het plangebied, dient ons inziens de archeologie leidend te zijn bij de ontgraving van (delen van) het plangebied; anders gezegd, een eventuele sanering dient op archeologische wijze plaats te vinden wanneer proefsleuvenonderzoek of opgraving door de verontreiniging niet mogelijk is gebleken.

---

¹³ Zie verwijzingen in voetnoot 11 en ook bijvoorbeeld Marinelli & De Jager 1999; Müller 2002.

Geraadpleegde bronnen

Digitale bronnen en kaarten

- Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN, via www.ahn.nl).
- Archeologisch Informatie Systeem (Archis II).
- Archeologische Monumentenkaart (AMK via Archis II).
- Gemeente Bodegraven (www.bodegraven.nl)
- Geomorfologische kaart (Alterra via Archis II).
- Grondwatertrap (Alterra via Archis II).
- Kadastraal Minuutplan (<http://watwaswaar.nl>).
- Luchtfoto's onderzoeksgebied (Google Earth).
- Provincie Zuid-Holland: *Cultuurhistorische kaart provincie Zuid-Holland* (http://geo.zuid-holland.nl/geo-loket/kaart_chs.html).
- *Rhenolandia* uit "Toonneel des Aerdrycks, ofte Nieuwe Atlas" van Johannes Blaeu (via www.watwaswaar.nl)
- Wikipedia (www.wikipedia.org)

Literatuur

- Berendsen, H.J.A. & Stouthamer, E., 2001: *Palaeogeographic development of the Rhine-Meuse delta, The Netherlands*. Koninklijke Van Gorcum, Assen.
- Benthem, A. van & M. van Riessen, 2004: *Bodegraven Zuidzijde 8 - Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek*, Amersfoort (ADC-rapport 248).
- Beunder, P.C., 1986: *Castella en havens, kapellen en hoven: van Albania tot Laurum, via Bode(lo)graven en Zwadenburg. Enkele notities over de oudste geschiedenis, de Romeinse keizertijd, en de vroege Middeleeuwen in de Rijnstreek rond Alphen a/d Rijn, Zwammerdam, Bodegraven en Woerden*, Nieuwkoop.
- Blom, E., 2005: *Archeologisch onderzoek naar een Romeinse vindplaats in Woerden Barwoutswaarder-West*, Amersfoort (ADC-rapport 318).
- Centraal College van Deskundigen (CCvD) Archeologie, 2006: Deel II Protocol Bureauonderzoek. In: *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.1*. Gouda.
- Dijk, W.A.B. van, 2008: *Verkennd bodemonderzoek Wilhelminastraat 72-82 te Bodegraven*, Geofox-Lexmond bv, Bodegraven.
- Graafstal, E.P., 2002: Logistiek, communicatie en watermanagement, over de uitrusting van de Romeinse rijksgrens in Nederland, *Westerheem* 51, 2-27.
- Leijnse, K., 2006: *Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart, gemeente Bodegraven*, Amsterdam (RAAP-rapport 1160).
- Marinelli, M.G. & D.H. de Jager, 1999: *Rijksweg 11-Oost: Alphen-Bodegraven, provincie Zuid-Holland; een archeologische kartering*, Amsterdam (RAAP-rapport 314).
- Müller, A., 2002: Plangebied Barwoutswaarder-West, Gemeente Woerden. een Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek, Amsterdam (RAAP-notitie 105).
- Vos, W.K. & E. Blom, 2001: *Vleuten De Meern, Zuidelijke Stadsas II – Rotonde 't Zand*, Bunschoten (ADC rapport 102).
- Vos, W.K. & E. Blom, 2003: *Archeologisch onderzoek naar de Romeinse vindplaatsen De Balije en Context Schip in de gemeente Utrecht*, Bunschoten (ADC rapport 171).
- Vos, W.K. & E. Blom, 2004: *Definitief Archeologisch Onderzoek (DAO) in Alphen aan den Rijn langs het Goudse Rijkpad*, Bunschoten (ADC rapport 226).

Afbeeldingen

Afbeelding 1: Luchtfoto van het plangebied.

Afbeelding 2: Het plangebied in het centrum van Bodegraven.

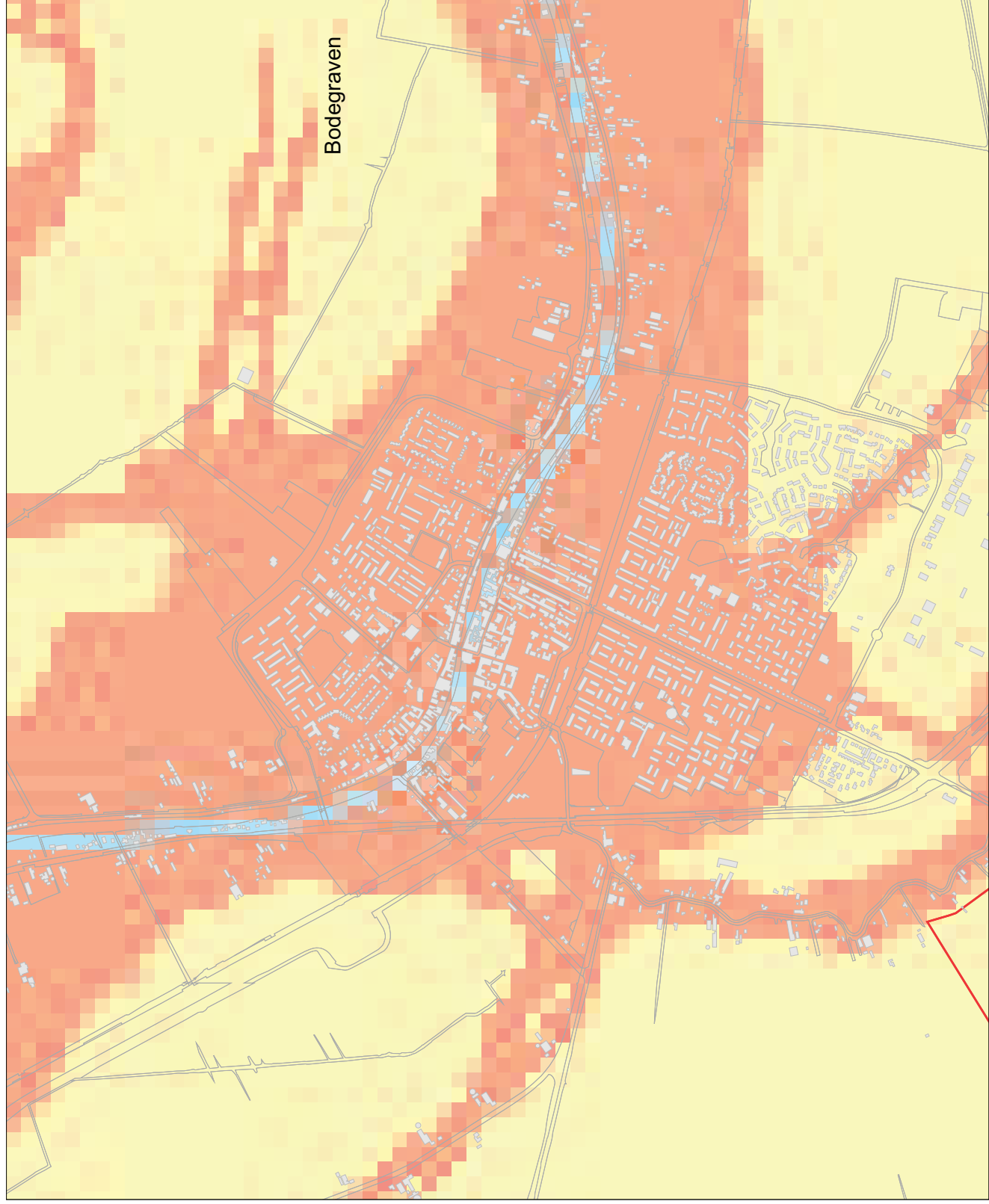
Afbeelding 3: *Rhenolandia* uit "Toonneel des Aerdrycks, ofte Nieuwe Atlas" van Johannes Blaeu, met de onderzoekslocatie (rood).

Afbeelding 4: Bodegraven op de CHS van Zuid-Holland.

Bijlagen

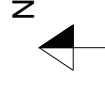
Bijlage 1: Archis II, IKAW en archeologische waarden (Archis II).

Bijlage 1: Archis II, IKAW en archeologische waarden (*Archis II*).

Legenda

- HUIZEN
- TOP50_CBS ((c)CBS)
- GEMEENTEN
- IKAW
  - zeer lage trefkans
  - lage trefkans
  - middelhoge trefkans
  - hoge trefkans
  - lage trefkans (water)
  - middelhoge trefkans (water)
  - hoge trefkans (water)
  - water
  - niet gekarteerd

Archis2

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap